

Fakta på ville veier og henvisninger hinsides fornuften¹

Publisert som:

Rekdal, O. B. (2009). Fakta på ville veier og henvisninger hinsides fornuften. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 50(3), 367-383.

Ole Bjørn Rekdal

Høgskolen i Bergen

Vi blir alle indignert over studenter som plagierer, og i etterkant av slike saker kommer det gjerne opp en del forslag til hva man kan gjøre for at dette ikke skal skje igjen. Noen mener den avskrekkende effekten til elektroniske plagieringsprogrammer er løsningen. De mer gammeldagse blant oss foreslår gjerne at vi nå må sikre oss at studentene lærer *det*. *Det* er det som vi lærere og forskere tror vi kan: å henvise på *den* riktige måten når vi bruker en kilde. Kildehenvisninger er imidlertid ikke det samme overalt. Dette handler ikke bare om ulike regelverk som gjelder for ulike fagfelt, men også om store kulturvariasjoner i om hvorvidt, og i hvilken grad slurv, unøyaktigheter og regelrett plagiat tolereres.

Eksplosiv økning i tilgang til elektroniske databaser og digitalisert kunnskap, kombinert med avanserte skannere og dataprogrammer, har ført til at kildehenvisningens roller har endret seg. Dens klassiske funksjoner er åpenbart viktigere enn noensinne, men samtidig er nye og konkurrerende hensyn kommet på banen, og som dreier seg om å nå ganske andre mål enn god vitenskap eller god kunnskapsformidling. De mange plagiatsakene som har vært omtalt i media er bare ett av mange symptom på at det foreligger et kritisk behov for opprydding og innskjerping, og mye tyder på at den bør begynne på benken hvor anklagerne sitter.

Hvorfor sauer ikke kan svømme

Kildebruk og henvisningspraksis er kanskje ikke verdens mest spennende tema, men hendelsen som inspirerte meg til å skrive denne artikkelen ble i alle fall engasjerende på mer enn én måte:

”Pappa, vet du hvorfor sauer ikke kan svømme?”, spurte min sønn på 14 år etter at han kom tilbake fra sommerleiren, full av rike opplevelser og ny kunnskap han var sprekkeferdig etter å formidle videre.

¹ Tusen takk til Håvard Blystad Rekdal, Olaf Smedal og Marguerite Lorraine Daniel for viktige innspill!

Når sant skal sies var jeg egentlig uvitende om at sauer ikke kunne svømme, men ved nærmere ettertanke hørtes påstanden ganske rimelig ut. Selv om jeg har sett svært mange sauer i mitt liv, kunne jeg ikke komme på et eneste tilfelle hvor jeg har sett en av dem svømme. Jeg svarte som best jeg kunne, at det kanskje var noe med ulla, at den varmer godt på land, men blir våt og tung i vann, og trekker det stakkars dyret under.

”Nei, det er ikke derfor. Skal jeg si det?”, fortsatte fjortisen ivrig.

Det har blitt flere og flere slike saker de siste årene, hvor gutten og hans enda yngre søsken kommer hjem fra skolen med ting og tang i hodet, og som avslører store gapende hull i sine foreldres allmennkunnskap. Selv om de alle til tider blir overrasket over hvor lite vi voksne egentlig kan, opplever vi sjelden slike situasjoner som plagsomt pinlige. I akkurat dette tilfellet ergret det meg imidlertid at jeg ikke kunne svaret. En av grunnene til det var at jeg for et par tiår siden hadde tatt et brevkurs som het ”Sauehald med framtid”, med karakteren 6 på avsluttende oppgave. Verre var det at jeg i flere år har forsket på, og skrevet doktorgradsavhandling og vitenskapelige artikler om kultur og samfunn i et område av verden hvor sauehold er en særdeles viktig del av livsgrunnlaget til de som lever der. Jeg følte rett og slett at jeg burde vite hvorfor sauer ikke kan svømme.

”Skal jeg si det?”, maste min sønn videre, og til slutt måtte jeg bare gi meg.

”Sauer kan ikke lukke rumpehullet ordentlig, så de renner full av vann og drukner”, belærte han meg, nesten litt hoverende, og oppga sin kursleder på sommerleiren i Jostedal som kilde for opplysningen.

Det var flere grunner til at jeg ble forbløffet av denne nye kunnskapen. Det første som slo meg var at dette avdekker jo en formidabel skavank ved skaperverket, og det attpåtil på et dyr som spiller en så til de grader sentral rolle i bibelske beretninger. Den neste tanken var at dette fenomenet må da også være egnet til å så tvil om sentrale deler av resonnementet bak utviklingslæren og ideen om ”the survival of the fittest”.

Det tragiske bildet av en stakkars sau som legger ut i vannet, for så å renne full og synke hjelpeløst, ga meg assosiasjoner til en annen hendelse som jeg akkurat hadde lest om: Det svenske prestisjeprosjektet, krigsskipet Vasa som i all sin velde og med all sin pomp og prakt gikk rett til bunns like etter sjøsettingen i Stockholms havn i 1628. En av de medvirkende årsakene til at skipet sank så fort var at det tok inn vann gjennom de nedre kanonlukene da skipet krenget i møtet med sine aller første vindkast (Cederlund, Hocker, Hafström & Wendel 2006:53).

Det er imidlertid en viktig forskjell mellom de to hendelsene: Konstruksjonsfeilen som ble Vasa sitt katastrofale og pinlige endelikt ble av naturlige grunner aldri kopiert, og skipet

ble dermed det eneste av sitt slag. Når det gjelder sauer skal det visstnok finnes over en milliard av dem i verden i dag, i alle fall om vi skal tro vår tids nye orakel: Wikipedia.

Min sønn på 14 år hadde altså satt meg på sporet av en sak av både teologisk og utviklingsteoretisk interesse, og et naturlig første skritt både som forsker og far var å finne fram til gjensidig uavhengige og pålitelige kilder som kunne bekrefte at sauer ikke kan lukke rumpehullet skikkelig. Jeg satte meg ned foran PC-en for det som skulle bli en ganske langvarig og variert økt med søking i elektroniske oppslagsverk, litteraturlister og spesialiserte nettsider med detaljert informasjon om sauers anatomi og fysiologi. Jeg klarte imidlertid ikke å finne noe som tydet på at noen hadde forsket på fenomenet, og i tillegg skrevet om det på en måte som var noenlunde begripelig for en person som jeg. På min elektroniske ørkenvandring kom jeg imidlertid over enkelte andre som hadde vært ute i samme ærend: Folk som hadde lagt igjen ulike varianter av spørsmålet ”Er det sant at sauer lekker inn vann gjennom rumpa?”.

En tur innom YouTube sent på kvelden satte et brutalt punktum for entusiasmen over å ha lært noe viktig nytt. Det aller første søket på ”sheep” + ”swimming” ga flere treff, og en av filmene jeg fant viser en gjeter, sannsynligvis sørasiatisk, med en flokk på 18 sauer. Han leder flokken sin bort til en elv eller en slags kanal, gir dem et tegn, hvorpå den ene sauen etter den andre hopper lydig uti og *svømmer* kjapt og åpenbart helt uproblematisk over til den andre siden (YouTube 2006).

Min ærefrykt for skaperverket var dermed gjenopprettet, og det var heller ikke lenger grunn til å føle skam over å ha oversett noe viktig som brevkursstudent om sauehald eller som forsker blant sauegjeterer i Afrika. Det var imidlertid en litt tung vei å gå tilbake til Håvard på 14 år for å fortelle at det nok neppe var riktig at sauer lekker inn vann gjennom rumpa, og at kurslederen i Jostedalen, uansett hvor kul han måtte være, egentlig var langt ute på viddene når det gjaldt akkurat dette spørsmålet. Min sønn tar slett ikke alt jeg sier for god fisk, ofte med god grunn, men han har et meget nært og respektfullt forhold til YouTube og det som finnes der. Videosnutten jeg viste ham satte i alle fall en effektiv stopper for alle innvendinger og videre diskusjon om saken.

Noen uker senere holdt jeg en forelesning om kildebruk og henvisningsteknikk for et kull med helsesøsterstudenter ved Høgskolen i Bergen. Et av poengene var viktigheten av å bruke pålitelige kilder, men også av å oppgi kildene på en måte som gjør det lett for leseren å spore dem opp. Bildet av den synkende sauen dukket på et eller annet vis plutselig opp i tankene mine, og det plumpet ut av meg foran hele klassen: ”Er det noen her som vet hvorfor sauer ikke kan svømme?”

Omtrent en fjerdedel av studentene rakte opp hånden, og en av dem svarte, etter å ha fomlet litt med hvilke begreper hun skulle bruke: ”eh, de lekker bak?”. De andre som hadde hånden oppe nikket bekreftende. Det skulle vise seg at de fleste av dem kom fra landet og hadde førstehåndskunnskap om sauer og sauehold i det særdeles vannrike Hordaland. Mine to år blant sauegjeterne i Tanzania var egentlig som ingenting å regne i forhold til det samlede erfaringsgrunnlaget til disse studentene. Jeg ble forbløffet nok en gang, og tvilen kom snikende. Kunne det være slik at indiske eller pakistanske sauer kan svømme og at de er tette bak, men at dette ikke er tilfellet med de sauerasene man finner i Norge, på steder som for eksempel Jostedal?

Etter forelesningen gikk jeg sporenstreks til kontoret mitt og ringte den forskningsinstitusjonen jeg der og da fant mest relevant. Jeg presenterte meg, og ba pent om å få snakke med en ekspert på sauer. Det var åpenbart en bestemt mann ved institusjonen som pekte seg ut med hensyn til grad av kompetanse på området, og jeg ble satt over til ham. Også jeg fikk et formuleringsproblem i saken, men fikk sagt noe sånt som dette: Om det kunne medføre riktighet at enkelte saueraser har en slags lekkasje i endetarmsåpningen, en form for omvendt inkontinens, og derfor er tilbøyelige til å ta inn vann og kanskje til og med synke og drukne når vannstanden overstiger punktet hvor akkurat denne kroppsåpningen befinner seg?

Jeg skjønnte fort at spørsmålet mitt provoserte mannen jeg snakket med. Han virket regelrett fornærmet på sine forskningsobjekters vegne, og avviste kontant og i en temmelig brysk tone at sauer skulle ha en slik anatomisk skavank. Men, viste det seg, etter at vi hadde pratet litt videre og blitt venner igjen: saueforskeren hadde hørt lignende historier om geiter; altså at det er *geiter* som ikke kan svømme fordi de lekker bak. Han føyde imidlertid raskt til at han ikke trodde det var noe særlig sant i dette heller.

Uansett, den lille sladringsen om geiter bidro til en såpass jovial stemning at jeg våget meg til å stille saueforskeren enda et spørsmål om folkelige oppfatninger om uheldige og regelrett stigmatiserende trekk ved sauer. Spørsmålet gikk på hvor godt dokumentert det er at sauer kan finne på å gjøre noe så lite lurt som det å kollektivt følge etter ledersauen sin utfor et stup. Saueforskeren måtte medgi at dette nok har forekommet under visse forhold, men som han igjen var rask til å tilføye: dette er ikke noe som er spesielt for sauer. Det samme har skjedd, og kan skje, blant en rekke andre flokkdyr.

Han har naturligvis helt rett, og her er vi med en gang over på et langt mer alvorlig tema. Studenter og akademikere er nemlig også flokkdyr, og ikke så rent sjelden oppfører vi oss som sauer. Det gjelder blant annet hvordan vi som individer, men også som flokker, håndterer kildene våre. Dette handler ikke bare om hvor klønete, slurvete eller snuskete vi kan

være når vi skriver, men også om hvor naivt vi kan opptre når vi leser noe som har en liten og tilsynelatende pen henvisning etter seg, enten i form av en parentes eller en slutt- eller fotnote. God eller dårlig henvisningspraksis dreier seg om grad av ærlighet, nøyaktighet og grundighet, og på den ene enden av skalaen finner vi tilfellene hvor både anførselstegn og henvisninger som skulle vært der, er totalt fraværende.

Når henvisningene er helt borte

De mange plagiatsakene som har versert i media de siste årene er eksempler på mennesker som oppfører seg i tråd med stereotypien om sauer på vei utfor klippekanten. Den mest spektakulære er nok saken om at over 200 jusstudenter samlet skal ha kastet seg utfor Dragefjellet ved Universitetet i Bergen. Lignende fenomener har forekommet ved BI og ved medisinsk fakultet i Oslo. Det sistnevnte tilfellet dreide seg om 11 hjemmeeksamensoppgaver knyttet til et kurs på – av alle ting – doktorgradsnivå, og om temaet – igjen av alle ting – vitenskapsteori og etikk (Engh 2008).

Det mest påfallende ved mange av studentene som blir beskyldt for plagiat, er ikke nødvendigvis at de har oppført seg som flokkdyr, men kanskje heller deres forbløffende evne til å overleve sine klippestup på mer eller mindre mirakuløse måter. Mange av disse studentene, som alle har sluppet inn på Norges høyeste læringsinstitusjoner, klarer åpenbart å få sine anklagere til å tro at de ikke vet forskjell på det å skrive en selvstendig tekst og det å klippe og lime med tekstbehandlingsprogrammet sitt. Det er naturligvis langt mer attraktivt å bli klassifisert som uvitende eller kunnskapsløs enn som en juksemer eller akademisk kriminell. Hvis man lykkes i et slikt prosjekt, blir det egentlig helt naturlig å gjøre det som advokaten til jusstudentene på Dragefjellet gjorde: kreve en offentlig unnskyldning fra ledelsen ved Universitetet i Bergen (Mellbye 2008), som sendte ekle brev og slengte stygge ord mot en flokk studenter som kun hadde det til felles at de alle hadde gått glipp av akkurat den samme sentrale delen av grunnskolepensumet sitt.

Bloggene som følger medieoppslag om plagiatsaker som renner ut i sanden, vitner om at det finnes en del harme ute og går blant leserne. Noen av de mest indignerte viser til at det finnes noen tapere oppe i disse scenariene: de hardtarbeidende studentene som ikke bare tenker selv, men som faktisk også skriver sine ting selv.

Alle er enige i at dette er vanskelige saker, enten man er anklager, mistenkt eller tiltalt, og det er liten tvil om at store ressurser går tapt i kjølvannet av dem. Det kommer imidlertid også enkelte positive ting ut av alt dette. Når behandlingen er både kostbar og virkningsløs, er det et meget godt argument for å sette i verk forebyggende tiltak.

Plagieringsprogrammet Ephorus har skapt en hallelujastemning blant byråkrater og fagansatte ved norske utdanningsinstitusjoner, og det er slett ikke ufortjent. Ephorus er uten tvil en formidabel kølle, men det er et stort spørsmål om Gud har gitt alle de som håndterer det tilstrekkelig forstand. Et eksempel på at en slik forstand overhodet ikke er til stede, er når byråkrater insisterer på å bruke en bestemt overlappscore (grad av identisk tekst mellom to dokumenter) for å definere hva som er plagiat og hva som ikke er det. Programmet kan være et nyttig redskap for å komme på sporet av ting, men jobben med å finne ut av hva man egentlig er på sporet av må gjøres manuelt og med god gammeldags sunn fornuft og godt håndverk. De to groveste plagiatsakene jeg har vært involvert i som sensor ga henholdsvis 0 og 1 % score i Ephorus, og jeg har hatt gleden av å lese en glimrende oppgave som hadde nesten 10 % overlapp med én enkelt allment tilgjengelig nettside.

Saken på Dragefjellet er et godt eksempel på at programmet kan være effektivt i forhold til å fange opp primitive former for plagiat, men de lureste juksemakerne slipper imidlertid lett unna hvis ikke de som håndterer programmet er klar over triksene som kan brukes for å lure oss. En enkel måte å holde seg oppdatert på er å melde seg inn i lukkede diskusjonsforum på internett hvor elever og studenter utveksler erfaringer om nettopp dette; hvordan man best mulig og med minst mulig risiko kan lure Ephorus og den mer eller mindre sunne fornuften til sensorene. Dette dreier seg om langt mer sofistikerte og langt mindre arbeidskrevende varianter enn for eksempel det å oversette en plagiert tekst fra bokmål til nynorsk eller vice versa.

Administrativt og faglig personell som ikke er klar over, og ikke holder seg oppdatert på slike muligheter, bør ikke ha lov til å bruke et program som Ephorus på ulike typer arbeider som er innlevert av studenter. Årsaken er at en slik mangel på kompetanse kan føre til at de flinkeste og teknisk mest sofistikerte juksemakerne slipper igjennom uten å bli oppdaget. Dette er nemlig ikke snakk om studenter som i klassisk desperasjon og med dårlig samvittighet tar noen snarveier når innleveringsfristen er like om hjørnet. Her snakker vi om teknikker som krever bevisst planlegging av hvordan man skal jukse seg til en best mulig karakter med minst mulig risiko for å bli tatt. Det skulle være liten tvil om at det er nettopp denne kategorien studenter vi bør unngå å slippe løs på samfunnet med glimrende vitnemål, enten det er for å fylle stillinger som skal forvalte lov og rett eller som skal håndtere andre menneskers liv og helse.

Slurv og unøyaktighet satt i system

Man skal ikke åpne mange vitenskapelige bøker eller tidsskrifter for å oppdage at det finnes svært mange måter (eller stiler) å henvise til en kilde på. Noen bruker fotnoter eller sluttnoter, mens andre plasserer forfatternavn og årstall for kilden i en parentes i teksten. Uansett er de viktigste grunnleggende prinsippene de samme: Kildene man har latt seg inspirere av skal krediteres, og de skal oppgis på en måte som gjør at en leser kan finne tilbake til kilden som brukes, for eksempel en bok eller en tidsskriftartikkel, eller en film på YouTube for den saks skyld.

Det er flere gode grunner til at en leser skal ha mulighet til å finne fram til kildene som er blitt brukt. De mest åpenbare er for å kunne sjekke at forfatteren virkelig snakker sant, om kilden er rimelig pålitelig, om det finnes andre tolkningsmuligheter av kildeteksten, eller om kilden inneholder noe som kan være nyttig i andre sammenhenger, for eksempel for en annen student eller forsker som er interessert i et eller annet tilgrensende tema. Selv om de grunnleggende prinsippene for kildehenvisning i grove trekk er de samme, er det åpenbart at det finnes stor variasjon i hva slags nøyaktighetsgrad som kreves innen ulike fagmiljø og/eller ulike henvisningsstiler. Det samme gjelder hvor stor grad av toleranse det finnes for typer praksis som befinner seg i grenselandet mot – eller som åpenbart biker over i – slurv eller juks.

Et konkret og illustrerende eksempel på dette med nøyaktighetsgrad, eller hvor langt man skal gå for å gjøre det *lett* for leseren å spore opp kildene, dreier seg om hvorvidt man bruker sidenummer eller ikke i henvisningene. Når sidenumre er fraværende i henvisningene, kan dette være ganske fortvilende for lesere med en viss porsjon av kritisk sans i bagasjen og som i tillegg synes det er mer meningsfullt å *lese* i en kilde enn å *lete* i den. Dette oppleves naturlig nok spesielt ille for de av oss som ikke bare er interessert, men som også er pålagt ansvar som sensor, opponent eller fagfelle for å sjekke kilder og hvordan kilder er blitt brukt i et skriftlig arbeid.

Når man unnlater å bruke sidenummer på steder hvor det kunne hjulpet leseren i å finne tilbake til kildeteksten, legger man i praksis hindre i veien for grunnleggende drivkrefter i vitenskapelig utvikling: kumulativ kunnskapsproduksjon og etterprøving. Det blir egentlig som å invitere noen hjem til seg og bare oppgi gatenavnet, men uten nummeret til huset hvor man bor. De ivrigste besøkende vil kanskje klare å finne fram til slutt, men mange vil nok gi opp etter hvert hvis det er snakk om en lang gate, eller en tykk bok.

En filosofisk anlagt kollega av meg, og som i stor grad finner kildene sine i tykke teoretiske bøker, fikk nylig antatt en artikkel i et av de mest prestisjetunge tidsskriftene innen

sykepleievitenskap. En av kommentarene hun fikk fra en av fagfellene var at hun burde slette de fleste sidenumrene hun hadde brukt i henvisningene sine, en oppfordring hun valgte å følge. Resultatet for oss lesere er at det ikke blir lett å finne ut hvor i disse bøkene vi skal lete etter byggeklossene hennes, eller etter gullkornene hun serverer oss på rekke og rad. I praksis innebærer dette et formidabelt hinder for de mange av oss som lar oss inspirere, men som også pliktskyldig mener det er viktig å finne ut om det virkelig er gull alt det min kollega har sett glimre.

Det ulykksalige rådet min kollega fikk ved denne anledningen er ikke noe enestående tilfelle, og det har sannsynligvis noe å gjøre med en ellers fornuftig tommelfingerregel som gjelder praktisk talt alle henvisningsstiler. Når man siterer noen ordrett så skal man *alltid* oppgi sidenummeret hvor sitatet befinner seg i kilden. I skyggen av denne viktige regelen har det nok for mange oppstått en logisk feilslutning. Noen tror dette betyr at man *aldri* skal oppgi sidenummer hvis man henviser til noe som *ikke* er ordrett gjengitt, og i mange miljøer er dette nærmest blitt en institusjonalisert norm. Hvis man med egne ord beskriver noe som befinner seg i et bestemt avsnitt i en tykk bok, så skal man altså *ikke* bruke sidenummer hvis man følger denne normen. Det uheldige, for ikke å si absurde, er naturligvis at det i slike tilfeller ofte er viktigere enn noensinne å ha muligheten til å kunne gå tilbake til kilden og sjekke hvordan kildeteksten er blitt oppsummert, omskrevet eller tolket.

Når unøyaktighet blir satt i system på denne måten, enten gjennom normer som forbyr sideangivelse eller gjennom en stilltiende tolerering av slurv og unøyaktighet, er det ikke bare snakk om en enslig gjest som må lete gjennom hele gaten for å finne ut hvor festen finner sted. Da dreier det seg om en stor skare av lesere som må virre rundt på samme måten, gang på gang og i mange gater. En vitenskapelig publikasjon som er basert på en slik praksis er egentlig en eneste lang hinderløype. De av oss som føler vi bør forsøke å forsere hindrene (og ikke løpe rundt dem slik de fleste gjør) går ganske ofte på trynet, og mange av oss kommer aldri til mål på en skikkelig måte.

Omtrentlige henvisninger inn i tåkeheimen innebærer at mulighetene for sjekking og etterprøving av kilder blir små, og dette skaper naturligvis et ypperlig miljø hvor man kan gjemme bort ulike typer rufs og svakheter, inkludert regelrett plagiat. Dette er ikke noe nytt. Det eneste som er nytt er at det har blitt så mye enklere å stjele eller misbruke både tanker og tekst fra andre.

Jakten på primærkilden

Når flokker av mennesker eller dyr samlet kaster seg utfor et stup, eller kollektivt gjør noe nesten like dumt, så holder det ikke å forklare fenomenet med at de bare mekanisk og ukritisk følger etter lederen sin inn i elendigheten. Hvis saueflokken er stor nok, og gitt at ingen avanserte medier er i bruk, er det rimelig å anta at de bakerste ikke er i stand til å se sjefen sin langt der foran. Det er i alle fall helt sikkert at ledersauen, enten det er en bukk eller en søye, er ute av syne når den har kastet seg utfor klippen og ligger maltraktert til det ugjenkjennelige i ura under.

Forklaringen bak fenomenet ligger altså ikke i at flokkdyr går i katastrofen fordi de følger lederen, men fordi de følger etter den eller de som løper rett foran dem. De går eller løper rett og slett i tog, og tog som ikke går på skinner kan av og til komme skikkelig på vidvanke. Arrangørene av Cleveland Marathon kjenner godt til akkurat dette. Under den innlagte 10 000-meteren gjennom byens gater i 2006 kom flere hundre løpere på avveie, og de av dem som faktisk kom i mål endte opp med å løpe flere kilometer mer enn det de strengt tatt hadde behøvd å gjøre (Cleveland.com 2007). For å skjønne detaljene i denne dynamikken, og de til tider ganske uheldige konsekvensene av den, kan vi igjen lære av oss akademikere. Dette er noe flere av oss har omfattende erfaring med, ofte uten å vite om det selv. Mange akademikere vet nemlig ikke, eller bryr seg ikke om, forskjellen mellom en primær- og en sekundærkilde.

Jeg fikk for et par år siden et manuskript til vurdering med tanke på publisering i et medisinsk tidsskrift, og jeg fattet interesse for en liten faktabit et sted langt ute i teksten. I dette tilfellet var det snakk om en prevalensrate, dvs. et tall som vanligvis angir hyppighet av en viss sykdom i en bestemt befolkning. Denne faktabiten var ledsaget av en henvisning til en kilde: en rapport som heldigvis var lett tilgjengelig på internett. I løpet av kort tid kunne jeg derfor slå opp i denne kilden og søke meg elektronisk fram til det tallet jeg hadde fattet interesse for, og som jeg sant å si var temmelig skeptisk til.

Problemet var imidlertid at i denne rapporten, som jeg altså kjapt og greit fikk opp på skjermen min, var det også en henvisning ved siden av det lille tallet jeg ville utforske. Denne gangen pekte henvisningen til en kilde jeg måtte streve langt mer for å skaffe, bare for å få akkurat den samme skuffelsen igjen: nok en henvisning. Det samme skjedde igjen, og igjen, og igjen. En kompliserende faktor i dette tilfellet var at ingen av disse forfatterne hadde oppgitt sidenummer i henvisningene sine. To av kildene jeg måtte lete gjennom var bøker på flere hundre sider laget av godt gammeldags papir, men jeg var altså likevel standhaftig nok til å forfølge faktabiten gjennom fem ledd før jeg til slutt måtte gi opp.

Det forfatterne bak kjeden av kilder har gjort i dette tilfellet er egentlig helt parallelt til et typisk trekk ved hvordan vandrehistoriene lever sitt underfundige liv. Når disse bisarre eller fantastiske historiene formidles, viser fortelleren gjerne til at historien er noe en nær venn har opplevd på nært hold. Gjennom en slik opplysning får vandrehistorien – fullstendig ufortjent – primærkildens autoritet, og gjør den dermed troverdig nok til å leve et langt og fargerikt liv til glede for store og små. Det er kanskje synd å si det, men faktaopplysninger om prevalensrater eller anatomiske særegenheter bør ikke få lov til å oppføre seg som vandrehistorier, og det er én av flere gode grunner til at man bør tilstrebe å bruke primærkilder når man skriver.

Det finnes mange gode grunner til at en forfatter av en vitenskapelig publikasjon av og til bare *må* bruke sekundærkilder, men da skal dette markeres klart slik at leseren lett kan se at dette er noe som kommer fra en venn av en venn. Prevalensraten jeg fattet interesse for skulle egentlig hatt en kjede, for ikke å si en flokk eller et tog, med henvisninger bak seg i teksten, og med minst fem ganger ”sitert i” mellom seg. Det ville naturligvis ikke sett pent ut, og det er nettopp dette som er poenget. Det er ikke bare lite pent gjort av disse forfatterne å slenge sekundærreferanser rundt seg på denne unødvendige måten; det er også dårlig vitenskap.

Her ligger det dessverre muligheter for at to minus kan bli til et pluss på et sted hvor algebraens regler slett ikke burde gjelde. Unødvendig bruk av sekundær- eller tertiærkilder er av åpenbare grunner en svakhet, men en slik skavank kan kamufleres på flere måter. En av dem er å late som om en sekundærreferanse er en primærreferanse, slik som alle hadde gjort i eksemplet med prevalensraten jeg måtte forfølge i lange baner. En annen måte å unngå problemet på er å kopiere en primærkildehenvisning fra en sekundærkilde, og lime den inn i sin egen tekst uten også å oppgi sekundærkilden. Da har man i praksis plagiert en henvisning, og gir inntrykk av at man har oppsøkt og lest noe man kanskje ikke engang har vært i nærheten av. Dette siste alternativet er naturligvis en form for risikosport, ikke bare fordi det er snakk om et tyveri, men også fordi det ikke er godt å vite hva man får med på lasset når man knabber noe man egentlig ikke vet hva er. I begge tilfeller vil teksten og henvisningene se fine ut ved første øyekast, og svakhetene eller det uredelige som er gjort i publikasjonen vil ikke bli avslørt før noen begynner å grave fram kildene som er blitt brukt, eller riktignok: er blitt misbrukt.

Uansett om man har tråkket i salaten eller regelrett stjålet den, så er det naturlig nok lurt å prøve å skjule hva man egentlig har gjort. Jo mer unøyaktig eller feilaktig henvisningene til kildene er, desto mindre sannsynlig er det at tvilsomhetene man har begått

vil bli avslørt. Enkelte går lenger enn andre, og med større grad av bevissthet, for å utnytte mulighetene som ligger i akkurat dette.

Det ligger mye klokskap i det gamle og velkjente kinesiske ordtaket om at et bilde er verdt ti tusen ord. Denne visdommen har imidlertid slett ikke noe med Kina å gjøre, langt mindre med Konfusius som ofte blir tillagt ordtaket. Formuleringen ble oppfunnet av Fred R. Barnard, en amerikansk reklamemann på 1920-tallet, og han diktet ikke bare opp selve ordtaket, men også kildeangivelsen (Stevenson 1949:2611). ”Ordtaket” i den opprinnelige annonsen (for bakepulver) var ledsaget av kinesiske tegn, dvs. det var faktisk eller formodentlig gjengitt på ”originalspråket”. Ut over dette stod det bare kort og greit ”Chinese proverb” i annonsen, uten annen mer spesifisert kilde, og langt mindre noe sidenummer som kunne hjulpet oss på veien om vi skulle hatt en bok å bla i.¹ En viktig årsak til at Barnards skrøne kunne utvikle seg til et særdeles populært og allment kjent ”kinesisk” ordtak, er naturligvis at den diffuse og falske kildeangivelsen gjorde det umulig for leserne å oppsøke og sjekke om dette utsagnet virkelig var et produkt av Østens urgamle visdom.

Fakta på vandring

Det kom likevel noe interessant ut av de frustrerende anstrengelsene mine med prevalensraten som jeg ville finne mer ut om. Ved å følge prevalensratens vandring mellom ulike kilder, kunne jeg se at både selve tallet og dets kontekst endret seg gjennom flere av leddene. Da jeg kom til den femte sekundærkilden var jeg faktisk ikke så skeptisk til faktabitene lenger, rett og slett fordi det stod noe annet der enn i det manuskriptet jeg hadde til vurdering som fagfelle.

Det samme fenomenet hadde kanskje dukket opp hvis jeg hadde vært i stand til å nøste opp kjeden av kilder bakover i tid fra kurslederen i Jostedalen og hans faktabit om at sauer lekker bak. Det går an å spekulere i det vide og brede om hva man da kunne ha funnet. Kanskje det faktisk finnes sauer som har druknet på denne måten, men at noen ett eller annet sted på veien har vært litt uforsiktig med generaliseringene sine? Det er også fullt mulig at en såpass konkret og avgrenset faktabit som dette (at sauer lekker bak) kan ha vært overlevert temmelig uendret gjennom en mer eller mindre lang kjede, helt fra sin opprinnelige kilde. I så fall er det ikke usannsynlig at primærkilden i akkurat dette tilfellet kan vise seg å være en eller annen spøkefugl. Skulle primærkilden være Crocodile Dundee på cocktailparty i Los Angeles, og ikke min venn saueforskeren, så er det rimelig å anta at en slik informasjonsbit vil influere på hvordan vi alle oppfatter og anvender budskapet om at sauer lekker bak. Grunnen til at man bør tilstrebe bruk av primærkilder er altså ikke bare for å unngå svakheter som oppstår

når data eller informasjon passerer gjennom mange ledd, men også fordi det er viktig å kunne ha anledning til å vurdere hvor pålitelig den opprinnelige kilden er.

En henvisningspraksis hvor man ikke bryr seg om å skille mellom primær- og sekundærkilder, kombinert med mangel på nøyaktige henvisningsadresser, legger forholdene til rette for at ”fakta” får leve et liv som ligner en såkalt avisand: en kjede av gjensidig bekreftende nyhetsoppdrag, men som alle egentlig har fint lite med virkeligheten å gjøre. Tidsskrifter, forskningsmiljøer og utdanningsinstitusjoner som ikke bryr seg om slike forhold, fungerer egentlig som ryktebørser og bør behandles deretter.

Tobias Hecht har forsket på gatebarn i Brasil, og har sett nærmere på tallene som bokstavelig talt sirkulerer mellom ulike typer publikasjoner om temaet. Det høyeste anslaget fra 80-tallet ligger på 30 millioner, noe Hecht (2000:150) med god grunn finner påfallende siden det totale antall barn og unge (mellom 5 og 19 år) i urbane strøk av Brasil lå på omtrent 29,5 millioner i 1983. Mer moderate anslag på 7 millioner brasilianske gatebarn er brukt av en rekke ulike organisasjoner, blant annet Amnesty International og UNICEF, og som alle viser til at dette er andre sine estimater. Tallet 7 millioner lever sitt eget liv i en endeløs spiral av obskure eller manglende henvisninger, men det har ifølge Hecht (1998:98–102) fint lite med virkeligheten å gjøre. Hans egne beregninger konkluderer med at det fantes færre enn 39 000 gatebarn i Brasil i 1993, dvs. omtrent 0,6 % av det allment kjente tallet på 7 millioner. Mange vil kanskje mene at det ikke er så ille å fremstille et formidabelt sosialt problem som enda mer formidabelt enn det i virkeligheten er. I så fall er det på sin plass å gjøre oppmerksom på at enkelte av de som arbeider på gatene med gatebarn i Brasil mener de overdrevne tallene kan være med på å skape ødeleggende holdninger av håpløshet og fatalisme, eller enda verre, være med på å motivere dødsskvadroner og deres spesielle måte å demme opp for ”invasjonen” av gatebarn (Hecht 1998:101).

Faktorene som gjorde at jeg måtte gi opp å finne konteksten og påliteligheten til min lille faktabit (prevalensraten), dreier seg åpenbart om akademisk slurv eller latskap fra flere enkeltpersoner. Det er imidlertid god grunn til å unnskyldde de fleste av disse forfatterne for en liten bit av dette rotet: at de alle konsekvent hadde utelatt sidenumre som kunne ha hjulpet meg og andre lesere i den lange jakten på primærkilden som forfatterne selv ikke har gidde å oppsøke. De fulgte sannsynligvis normer og tradisjoner som gjelder innen sitt fagmiljø: det medisinske. Her er de viktigste nye byggeklossene i vitenskapelig fremskritt vanligvis små artikler som innholdsmessig kan være kompliserte nok, men som likevel består av noen ganske få sider å måtte forholde seg til. I slike tilfeller er det ikke spesielt vanskelig å finne

fram for de som måtte ønske å oppsøke en bestemt del av en kilde for å verifisere eller bygge videre på hva som måtte finnes der.

Vanskeligheter oppstår imidlertid hvis kildedokumentet er på flere hundre sider, eller nesten tre tusen, som det formidable verket til Burton Stevenson (1949) ovenfor, og hverken indeks eller innholdsfortegnelse kan hjelpe en særlig på vei. Da har man faktisk et alvorlig problem, enten man er sensor, opponent, fagfelle eller en hvilken som helst annen leser som måtte fatte interesse for konteksten eller påliteligheten til det som det henvises til.

Henvisninger som reklame

Når henvisninger ikke kan brukes som redskaper for etterprøving, eller som hjelpemidler for utveksling av byggeklosser innen det vitenskapelige fellesskap, innebærer det at de har mistet noen av sine viktigste funksjoner. Trøsten, riktignok temmelig mager, er at nye funksjoner er kommet til, og en av dem er at henvisninger som ved første øyekast virker fullstendig meningsløse, kan fungere aldeles fortreffelig som reklame, ikke bare for en selv og ens venner og kjære, men også for store profittorienterte selskaper.

Det er et velkjent fenomen at vi som skriver ofte er flinke til å vise hvor flinke vi har vært, og én av flere måter å gjøre dette på er å anstrenge oss for å ta med henvisninger til flaggskipene i vår egen tidligere produksjon. Noen ganger er det fascinerende å se hvor langt enkelte går, og med hvilken grad av fantasi, for å få inn flest mulig av egne publikasjoner i litteraturlisten. De færreste vil nok likevel mene at det å inkludere unødvendige henvisninger til seg selv på denne måten er noen alvorlig sak, og vil kanskje heller være tilbøyelig til å tenke at det er litt søtt gjort.

Henvisninger som reklame kan imidlertid også brukes aktivt på et helt annet, og langt mer problematisk nivå. Det som før ble kalt "impact factor" er nå blitt en så viktig del av den norske hverdagen at begrepet har fått sitt norske ord, og det skal staves slik ifølge *Tidsskrift for Den norske legeforening*: "impaktfaktor" (Hem & Ødegaard 2009). Dette er et tall for hvor ofte artikler i et gitt tidsskrift henvises til i andre tidsskriftartikler. På fagfelt hvor en stor del av ny forskning formidles gjennom tidsskriftartikler, blir dermed dette tallet en rimelig god indikator på hvor innflytelsesrikt et tidsskrift er i forhold til andre sammenlignbare tidsskrift. Når man henviser til en artikkel i et gitt tidsskrift, har man med andre ord også gitt et lite bidrag til å øke impaktfaktoren og dermed også prestisjen til tidsskriftet man henviser til. Uansett hvor mye eller lite nytte man finner i dette systemet for rangering, åpner det opp for en type aktivitet hvor henvisningens funksjon virkelig kan komme ut på ville veier.

Min kollega som fulgte rådet om å slette sidenumrene sine fikk publisert sin artikkel i *Journal of Advanced Nursing (JAN)*, et tidsskrift som på sin egen nettside markedsfører seg som "The world's most read nursing journal". Like under denne overskriften opplyses det om tidsskriftets plassering på "ISI Journal Citation Reports© Ranking", samt at 1.442 er gjeldende impaktfaktor (JAN 2009a). I likhet med alle andre tidsskrifter har JAN et sett med retningslinjer for forfattere. Nettversjonen av underpunktet for kildehenvisninger er enkel og grei å forholde seg til i dette tilfellet, og den korte listen inneholder for eksempel dette poenget med viktigheten av å bruke primærkilder. Det er imidlertid grunn til å stoppe litt opp ved det aller nederste punktet på denne huskelisten for håpefulle forfattere. Siste ord er kort og greit, og helt uten noen oppgitt begrunnelse: "We encourage you to refer to existing literature published in JAN" (JAN 2009b).

De elektroniske databasene som vi forskere blir mer og mer avhengig av blir stadig flere, mer omfattende og mer avanserte. En av de fascinerende funksjonene med noen av disse basene er at man fort kan se hvem og hvor mange som har henvist til en bestemt artikkel, for eksempel en man har skrevet selv. Med andre ord, disse databasene gir oss tall som fungerer som en slags impaktfaktor for hver enkelt publikasjon eller person. Gjennom sine henvisninger har man altså ikke bare muligheten til å bidra til å pumpe opp prestisjen til et bestemt tidsskrift; man kan også bidra til at enkeltartikler og enkeltpersoner vil se mer attraktive ut når man klikker seg inn på dem i de ulike databasene. Her ligger alt til rette for at henvisningen kan få enda en viktig funksjon: et uttrykk for vennskap, solidaritet eller kanskje til og med kjærlighet.

Verden går neppe under om enkelte av oss putter inn noen få unødvendige og malplasserte henvisninger her og der for å være snille med hverandre. Isolert sett er dette bare en form for vennlighet som er kommet på vidvanke. Verre er det hvis denne typen henvisninger blir en integrert del av sosiale nettverk, med hestehandling og kløing av hverandres rygger innen grupper og segmenter av det internasjonale forskersamfunnet. Jeg har små forutsetninger for å kunne vurdere i hvilken grad slike ukulturer finnes, men mulighetene, og de åpenbare farene forbundet med dem, er i alle fall til stede etter at de nye avanserte elektroniske databasene har gjort sitt inntog.

Henvisninger som pynt

Besøkende ved Vasamuseet i Stockholm kan ikke unngå å la seg imponere av den overdådige kunstneriske utsmykningen av skipet, bl.a. 500 ulike treskulpturer og en tre meter høy gallionsfigur. De militært interesserte vil kanskje legge mer merke til det ekstra kanondekket

og de uvanlig store og tunge kanonene på det øverste av dem. Under oppføringen av skipet hadde det imidlertid vært liten eller ingen samordning mellom utsmykning, kanonutrustning og byggingen av selve skroget. Når alt sammen gikk til bunns i løpet av noen ulykksalige minutter for snart 400 år siden, så var det ikke bare de nedre kanonlukene som var problemet: skipet hadde for lite ballast (Vasamuseet 2009a, 2009b; Borgenstam & Sandström 1984:58).

Henvisninger som ren og skjær pynt er ikke noe nytt fenomen, og den mest velkjente varianten er når de puttes inn etter selvfølgeligheter eller generelle vendinger, uten noen som helst indikasjon på *hvordan* teksten forholder seg til den gjerne prominente og ofte diffust adresserte kilden som det henvises til. Noen få slike pene, men intetsigende henvisninger kan være forstyrrende og irriterende nok, men igjen, det er neppe noen katastrofe. Verre er det når man kommer over arbeider og oppgaver hvor henvisningslisten er gjennomsyret av tunge kanoner og vakre skulpturer, men som slett ikke hører hjemme der. Slike verk fortjener samme skjebne som Vasa, inkludert skipets nye liv som et glimrende eksempel på hvordan ting *ikke* skal gjøres (Kessler, Bierly & Gopalakrishnan 2001).

En annen kollega av meg skriver for tiden på et kapittel i en ny lærebok. Et sted i teksten sin har hun en henvisning til en kilde som ble publisert for nesten 30 år siden. Kommentaren fra forlagskonsulenten til førsteutkastet var nådeløs på dette punktet: når henvisningen viser til noe som er så gammelt, må den enten erstattes av noe nyere, eller slettes. Ifølge min kollega var dette egentlig en håpløs oppgave. Et aspekt ved akkurat denne henvisningen var nemlig at kilden hadde en viss historisk interesse. Som en del av sin begrunnelse hevdet konsulenten at man ikke skal henviser til kilder som det snart kan bli umulig å få tak i for leserne. Dette er kanskje et rimelig hensyn å ta, men farene for at noe slikt skal skje i dette tilfellet er nok særdeles små. Verket min kollega ønsket å henviser til er i dag fortsatt tilgjengelig ved ti norske bibliotek, og skal i prinsippet være lånbart fra Nasjonalbibliotekets tunneler i Mo i Rana for all fremtid.

Det finnes en del akademikere som er så entusiastiske i troen på vitenskapens fremskritt at det *nyeste* er blitt synonymt med det *beste*. Gjennomsnittet av årstallene i litteraturlista blir dermed en god indikator på i hvilken grad forfatteren opererer helt der framme i flokken, i det som kalles forskningsfronten. Som forfatter kan man altså kommunisere hvor oppdatert man er på et felt ved å bruke de mulighetene som finnes for å sikre at årstallene blir høyest mulig. Det er lett å tenke seg at slike hensyn kan gå på bekostning av henvisningenes andre og langt viktigere funksjoner.

Her kan det kanskje også nevnes at det faktisk finnes en del gamle grinebitere som i fullt alvor mener at det motsatte ofte kan være tilfellet i våre dager, altså at det *nyeste* i mange

tilfeller er det *dårligste*. I jakten på flest mulig publikasjoner er det en god strategi å skvise mest mulig saft ut av alle typer materiale, inkludert det aller tynneste. Får man et slik arbeid publisert, får man også lesere som sitter igjen med følelsen av å ha kastet bort tid, og kanskje også med spørsmålet ”hva i huleste var poenget?”. Svaret er naturligvis ”publikasjonspoenget”.

Når henvisninger brukes som reklame eller pynt, er det kanskje vanskelig å forestille seg at enkelttilfeller kan ha de helt store skadevirkningene. Det mest betenkelige med slik praksis er hva som skjer hvis den blir utbredt eller vanlig. En naturlig konsekvens av dette vil være at kildehenvisningen som vitenskapelig verktøy mister noe av den respekten og oppmerksomheten den fortjener. I så fall sitter vi alle igjen med et alvorlig akademisk kommunikasjonsproblem.

Hva man kan, bør eller må

Som vi har vært inne på, det finnes en del akademikere som er overbevist om at det regelrett er forbudt å bruke sidenummer i henvisninger hvor det ikke dreier seg om et direkte sitat. I tråd med et slikt forbud skriver de sine ting, og i verste fall tvinger de sine studenter til å etterleve det også. Igjen har jeg vært ute på en lang ørkenvandring for å bekrefte eller avkrefte ting jeg har hørt og finner såpass forbløffende at jeg bare må legge av gårde for å finne ut om det kan være noe sant i det.

Man skal ikke lete lenge på utdanningsinstitusjoners nettsider og i bøker om oppgaveskriving før man kommer over formuleringer som kommer farlig nær et slikt forbud. Av og til finner man fenomenet igjen i respektable vitenskapelige tidsskrifter også, under seksjonen med retningslinjer for forfattere. Et eksempel er *Contemporary Family Therapy* (2000:487) som innledningsvis i sine offisielle retningslinjer instruerer potensielle forfattere om at "[m]anuscripts should follow the guidelines of the *Publication Manual of the American Psychological Association, Fourth Edition*, exactly." På neste side gjør tidsskriftet det klart at "[t]he text citation includes page numbers only when a direct quotation is made." Den autoritative publiseringsmanualen (APA) som det så strengt henvises til, har imidlertid et litt annet budskap. Som vil skal se senere, denne manualen eksplisitt oppmuntrer forfattere til å ta med sidenummer som kan hjelpe leseren, også i tilfeller hvor det ikke er snakk om et direkte sitat.

Nettsidene til American Sociological Association (2009) inneholder et parallelt tilfelle: I *A quick style guide for students writing sociology papers* står det at man skal "[u]se page numbers only when you quote an author's words", og med en henvisning til

organisasjonens egen offisielle manual. Her har nok noen vært litt *for* kvikk, for i denne manualen står det følgende om saken: ”[i]nclude page numbers when you quote directly from a work *or* refer to specific passages” (American Sociological Association 1997:20, min kursivering). Med andre ord, vi har nok en gang å gjøre med noe som er ute på vandring, og som regelrett er blitt kappet i to eller har endret seg på andre måter underveis.

I de offisielle publiseringsmanualene jeg har gått gjennom så langt, har jeg ennå ikke klart å finne noe eksplisitt forbud mot sidenumre. Det finnes imidlertid interessante og viktige forskjeller i hva slags formuleringer som brukes om spørsmålet i disse autoritative kildene, og som kanskje kan være med på å belyse hvordan forestillingene om forbudet kan ha oppstått. Noen av manualene slår altså kort og greit fast at sidetall skal brukes når man henviser til spesifikke seksjoner i en kilde, enten det er et direkte sitat eller ikke (se også Gibaldi & Modern Language Association of America 2008:247). *The Chicago manual of style* (2003:621) krever det samme, men føyer til følgende: ”Page numbers are sometimes omitted in citations to journal articles except with direct quotations.” Her åpnes det altså opp for at man kan utelate sidenummer i tilfeller hvor man viser til tidsskriftartikler, dvs. kilder av relativt lite omfang. *Publication manual of the American Psychological Association* gir oss full valgfrihet i spørsmålet, men finner det som nevnt på sin plass å komme med en ganske klar oppfordring:

When paraphrasing or referring to an idea contained in another work, authors are not required to provide a location reference (e.g., a page or paragraph number).

Nevertheless, authors are encouraged to do so, especially when it would help an interested reader locate the relevant passage in a long or complex text (American Psychological Association 2001:121).²

Eksemplene ovenfor dreier seg om henvisningsstiler og retningslinjer som enten krever eller oppfordrer til å bruke sidenummer hvis man henviser til noe som befinner seg på et bestemt sted i en kilde. Med andre ord, ifølge disse manualene *skal* eller *bør* man bruke sidetall i slike tilfeller, selv om det ikke er snakk om et direkte sitat.

I *AMA manual of style: a guide for authors and editors* (American Medical Association 2007) var det ikke like lett å finne fram, men punkt 3.12.1 (s. 52–53) sier i alle fall klart at når man viser til spesifikke sider i en bok, så skal disse sidenumrene oppgis på slutten av referansen. Trenger man å henviser til den samme kilden flere ganger gjennom et

dokument, skal det gjøres på denne måten i teksten: ^{1(p44)} Her viser jeg altså til side 44 i kilde nr. 1, og som i dette tilfellet er *AMA manual of style*.

^{1(p44)} er faktisk et meget godt eksempel på hvor nyttig og viktig det kan være å inkludere sidenummer også i tilfeller hvor man ikke bruker direkte sitat. Kilde nr. 1 er nemlig en meget tykk bok, og selv om den har en detaljert indeks og en oversiktlig innholdsfortegnelse, tok det meg flere timer å finne fram til denne lille informasjonsbiten, og som herved serveres på et fat. Lesere som vil sjekke om jeg virkelig snakker sant, kan gå direkte til side 44 og slipper dermed å bla fram og tilbake gjennom de 1009 andre sidene i boka slik jeg måtte gjøre. De som måtte oppsøke akkurat denne siden, vil raskt se at formuleringen som brukes om dette punktet er en smule kryptisk:

If the author *wishes to* cite different page numbers from a single reference source at different places in the text, the page numbers are included in the superscript citation and the source appears only once in the list of references (American Medical Association 2007:44, min kursivering).

Jeg har en mistanke om at dette sitatet tolkes av enkelte som at sidenummer er noe man kan putte inn i tilfelle man skulle ha lyst til å gjøre det. Etter å ha lest punkt 3.12.1 i samme boka, er jeg imidlertid temmelig sikker på at forfatteren i dette tilfellet mente å formidle noe ganske annet. Uansett hva forklaringen er, så er det et sørgelig faktum at henvisninger av typen ^{1(p44)}, en såkalt Vancouverhenvisning *med* sideangivelse, har vært en særdeles sjelden begivenhet i den medisinske eller helsefaglige litteraturen jeg selv har lest så langt.

Dette er egentlig snakk om en grunnleggende menneskelig drivmekanisme hos oss alle, et instinkt som dreier seg om å forsøke å unngå ting som er ubehagelige eller arbeidskrevende. I enkelte tilfeller får man faktisk lov til å velge det bort, men gjerne med en oppmuntring til ikke å gjøre det. I andre må man være mer kreativ for å slippe unna. Én måte å gjøre det på er å lese bare halve setninger, eller å vri eller tøyne på formuleringer for å gjøre dem mer behagelige å forholde seg til. I andre tilfeller er man henvist til regelrett å ignorere eller bryte retningslinjer for kildehenvisninger i sin streben etter å dytte mest mulig arbeid bort fra seg selv og over på ens egen leserskare.

I tilfeller hvor man *kan* eller *bør*, eller mer eller mindre bevisst glemmer at man *må*, er det helt naturlig at man dropper noe så kjedelig som det å putte inn sidenummer der de burde vært oppgitt i henvisningene sine. Når de foran oss i flokken ikke gidder å gjøre det, er dette også en god grunn til ikke å anstrenge seg selv heller. De store taperne i dette er naturligvis de

som kommer aller bakerst i flokken, et stort hovedfelt av interesserte og kritiske lesere som må gjennom dårlig merkede løyper. De føres forhåpentligvis ikke utfor stup eller inn i skumle bakgater i Cleveland, men det er liten tvil om at mye tid, energi og, ikke minst, vitenskapelig kvalitet går tapt når slike henvisningskulturer får lov til å utvikle seg.

Konklusjon

Uansett hva man måtte mene om viktigheten av å oppgi nøyaktig adresse til kildene sine, eller å skille mellom primær- og sekundærreferanser, så er det et faktum at vi lever i en verden som endrer seg. Et av fenomenene vi må forholde oss til er eksplosjonen i plagiatsaker de siste årene, og forvirringen og handlingslammelsen som svært ofte følger i kjølvannet av dem. Det er naturligvis en tankevekkende mulighet for at økningen i plagiatsaker i stor grad skyldes at redskapene for å avsløre juks og uredelighet er blitt langt mer effektive og sofistikerte. I så fall innebærer det at det som er kommet fram bare representerer toppen av et isberg, og at mye av det som ligger under vannet strekker seg bakover i tid. Noen av medieoppslagene om plagiat dreier seg om nettopp dette, akademikere på høyeste nivå som har fått sparken eller som er blitt satt under gransking for tilfeller av plagiat de begikk, eller beskyldes for å ha begått, for flere tiår siden.

Det er imidlertid rimelig å anta at tilgang til tusenvis elektroniske tidsskrift, bøker, oppgavesamlinger og nettsider, kombinert med avanserte tekstbehandlingsprogrammer og skannere, teknisk sett gjør det langt enklere, og dermed mer fristende, å plagiere enn før. Et åpenbart middel for å forebygge at forskere og studenter faller for slike fristelser, er å kreve større grad av bevissthet og nøyaktighet når de oppgir hvor og i hvilke kilder de henter sine ting fra. Det ser ikke ut til å være nødvendig å revidere eksisterende autoritative manualer for henvisningspraksis, i alle fall ikke de som er henvist til ovenfor. Dette innebærer rike muligheter for at vi selv kan rydde opp i svært mye av dette rotet, helt uten å sette himmel og jord i bevegelse. I noen tilfeller dreier dette seg bare om å ta seg tid til å lese hva som faktisk står i manualen man har valgt som sin ledestjerne. Skulle det foreligge valgmuligheter, betyr det at ulike institusjoner, fagmiljø og deres respektive tidsskrifter og forlag har full anledning til selv å velge hvilken grad av nøyaktighet man skal kreve eller forvente i kildehenvisninger. Hvis kravene skjerpes, og de blir gjort til et viktig kriterium for hvordan en vitenskapelig publikasjon, en eksamen eller en oppgave blir vurdert, har man mulighet til å utvikle sunnere og bedre henvisningskulturer. En av konsekvensene vil rett og slett være bedre vitenskap og bedre kunnskapsformidling, og vi vil i større grad kunne stole på at det faktisk er fakta det vi serverer hverandre som fakta. Et annet og kanskje vel så attraktivt resultat vil være at vi kan

komme i en situasjon hvor plagiat er noe som kun begås av kriminelle, og ikke av Gud og hvermann slik tilfellet ser ut til å være i mange akademiske miljøer akkurat nå.

Referanser

American Medical Association (2007), *AMA manual of style: a guide for authors and editors*. 10. utg. New York: Oxford University Press.

American Psychological Association (1997), *Publication manual of the American Psychological Association*. 4. utg. Washington, D.C.: APA.

American Psychological Association (2001), *Publication manual of the American Psychological Association*. 5. utg. Washington, D.C.: APA.

American Sociological Association (1997), *ASA style guide*. 2. utg. Washington, D.C.: ASA.

American Sociological Association (2009), A quick style guide for students writing sociology papers. Lesedato 19.05.2009:

<http://www.asanet.org/page.wv?name=Quick+Style+Guide§ion=Sociology+Depts>

Borgenstam, Curt & Anders Sandström (1984), *Varför kantrade Vasa?.* Stockholm: Vasamuseet.

Cederlund, Carl Olof, Frederick M. Hocker, Georg Hafström & Per Wendel (2006), *Vasa I: the archaeology of a Swedish warship of 1628*. Stockholm: Statens maritima museer.

Cleveland.com (2007), Rite Aid Cleveland 10K takes a wrong turn. Lesedato 19.05.2009:

http://blog.cleveland.com/sports/2007/05/wrong_turn_turns_rite_aid_clev.html

Contemporary Family Therapy (2000), «Instructions to contributors». *Contemporary Family Therapy*, 22:487–490.

Engh, Christine (2008), Forskere tatt i juks på etikkeksamen. Lesedato 19.05.2009, fra

Aftenposten: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2399446.ece>

Gibaldi, Joseph, & Modern Language Association of America (2008), *MLA style manual and guide to scholarly publishing*. 3. utg. New York: Modern Language Association of America.

Hecht, Tobias (1998), *At home in the street: street children of Northeast Brazil*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hecht, Tobias (2000), «In search of Brazil's street children». I: C. Panter-Brick & M.T. Smith, red., *Abandoned children* (s. 146–160). Cambridge: Cambridge University Press.

Hem, Erlend & Raida Ødegaard (2009), «Hvor ofte blir artikkelen sitert?». *Tidsskrift for Den norske legeförening*, 129, 3:205. http://www.tidsskriftet.no/index.php?seks_id=1798466

JAN (2009a), The world's most read nursing journal: advancing nursing knowledge and practice worldwide. Lesedato 19.05.2009:
<http://www.journalofadvancednursing.com/default.asp>

JAN (2009b), Guidelines for references: How should I present my references? Lesedato 19.05.2009: <http://www.journalofadvancednursing.com/default.asp?file=guidereferences>

Kessler, E.H., P.E. Bierly & S. Gopalakrishnan (2001), «Vasa syndrome: Insights from a 17th-century new-product disaster». *Academy of Management Executive*, 15:80–91.

Mellbye, Halfdan (2008), Be om unnskyldning! Lesedato 19.05.2009, fra Bergens Tidende: <http://www.bt.no/meninger/kronikk/article625427.ece>

Stevenson, Burton (1949), *Stevenson's book of proverbs, maxims and familiar phrases*. London: Routledge and Kegan Paul.

The Chicago manual of style (2003), *The Chicago manual of style: The essential guide for writers, editors, and publishers*. 15. utg. Chicago: University of Chicago Press.

Vasamuseet (2009a), Konstskatten Vasa. Lesedato 22.05.2009:
<http://www.vasamuseet.se/sitecore/content/Vasamuseet/Skeppet/Historia/konstskatten.aspx>

Vasamuseet (2009b), Därför sjönk Vasa. Lesedato 22.05.2009:

http://www.vasamuseet.se/sitecore/content/Vasamuseet/Skeppet/Historia/darfor_sjonk_vasa.a.spx

YouTube (2006), Sheep swimming. Lesedato 19.05.2009:

<http://www.youtube.com/watch?v=uUSLk3Kq7xU>

(Se også <http://www.youtube.com/watch?v=FSAZ1t7UcbY>)

¹ I en artikkel som dette er det på sin plass å gjøre oppmerksom på at jeg ikke har vært i stand til å skaffe til veie den opprinnelige annonsen som ble trykket i *Printers' Ink* 10. mars 1927, og må stole på at den skannede versjonen på

<http://www2.cs.uregina.ca/~hepting/research/web/words/history.html> er korrekt gjengitt (Lesedato 19.05.2009).

² En skarpsynt leser vil legge merke til at *Contemporary Family Therapy* viser til 4. utgave av *Publication manual of the American Psychological Association*, mens dette sitatet er hentet fra 5. og foreløpig siste utgave. Det er faktisk en formuleringsforskjell mellom de to utgavene på dette punktet, men som innholdsmessig er uten betydning i denne sammenhengen (se American Psychological Association 1997:97 og 2001:121).